

Взаємодія економіки і політики як фактор міжнародної конкурентоспроможності в контексті сучасного інституціоналізму

У статті розглянуто принципи та механізми взаємодії економічної та політичної сфери розвитку держави в перехідний період. Розкрито недоліки радянської соціально-економічної моделі, які зрештою призвели до її розпаду. Проаналізовано сутність «західної» моделі взаємодії економіки і політики, що проявляється в доктрині економічного лібералізму. Визначено специфічні риси розбудови взаємодії економіки і політики в країнах з перехідною економікою. Охарактеризовано переваги та недоліки тієї моделі взаємодії політики й економіки, яка має місце в Україні.

Ключові слова: політична надбудова, економічна модель, лібералізація, демократизація, реформи, перехідний період.

Взаимодействие экономики и политики как фактор международной конкурентоспособности в контексте современного институционализма

В статье рассмотрены принципы и механизмы взаимодействия экономической и политической сферы развития государства в переходный период. Раскрыты недостатки советской социально-экономической модели, которые в конечном итоге привели к ее распаду. Проанализировано сущность «западной» модели взаимодействия экономики и политики, которая проявляется в доктрине экономического либерализма. Определены специфические черты развития взаимодействия экономики и политики в странах с переходной экономикой. Охарактеризованы преимущества и недостатки той модели взаимодействия политик и экономики, которая имеет место в Украине.

Ключевые слова: политическая надстройка, экономическая модель, либерализация, демократизация, реформи, переходный период.

The interaction of economics and politics as a factor of international competitiveness in the context of contemporary institutionalism

The article deals with the principles and mechanisms of interaction of the economic and political spheres of the state development during the transition period. The shortcomings of Soviet socioeconomic model that ultimately led to its collapse are revealed. The essence of «Western» model of interaction between economics and politics, which is manifested in the doctrine of economic liberalism, is analyzed. Specific features of the cooperation development between economy and policy in transition countries are detected. Advantages and disadvantages of the interaction model between politics and economics, which takes place in Ukraine, are characterized.

Keywords: political superstructure, the economic model, liberalization, democratization, transition period.

Постановка проблеми. Взявши для розгляду питання взаємодії економіки і політики (тобто, політики і економічних інститутів, що визначають структуру суспільства), не можна не згадати один із постулатів марксизму, що: «політика — це концентроване відображення економіки, її усупільнення і завершення» [1, с.23]. При цьому в реальному житті основна різниця в економіці двох суспільно-політичних систем довгий час зводилась до характеру власності на засоби виробництва та інші національні ресурси, на наявність і масштаби державного сектору в економіці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню взаємодії економічної та політичної складових розвитку країни в перехідний період присвячено праці низки визнаних вітчизняних вчених-економістів, зокрема В.Г. Андрійчука [2], А.С. Філіпенка [3], О.І. Амоші [4], Ю.М. Пахомова [5] та ін. Роботи зазначених науковців становлять значну базу даного дослідження, однак особливості сучасних викликів розвитку економіки України обумовлюють необхідність здійснення подальших розвідок у даній сфері.

Мета статті — дослідити базисні складові механізму взаємодії політики та економіки різних держав та соціально-еко-

номічних систем світу та розглянути їх розвиток в контексті теорії інституціоналізму.

Виклад основного матеріалу. Особливість радянської соціально-економічної моделі, що визначається позиціями світобачення тодішніх радикальних революціонерів, полягала в повній монополізації державою розподільчих функцій і абсолютною відмовою від товарних відносин. В суспільстві, заснованому на базі колективізму, на суспільному володінні засобами виробництва, виробники не обмінюють своїх продуктів; настільки ж праця, витрачена на виробництво продуктів, проявляється тут як вартість цих продуктів.

Там, де немає обміну на вартість, немає і ринку праці і капіталу. Нетоварний розподіл переважно призводить до нетоварного виробництва, позбавленого прямої зацікавленості виробника в результатах праці, виключаючи з процесу праці елемент прямої зацікавленості в результатах. Відповідно, логічним є і наступний крок політичного керівництва, а саме повне одержавлення виробничої сфери і введення в ній державної дисципліни в якості стимулу до праці [6, с.19].

Негативні тенденції, що з самого початку були закладені в радянській соціально-економічній моделі, криються не

стільки в самому факті встановлення державної власності на засоби виробництва, скільки в монополізації бюрократичних механізмів всіх функцій управління і розподілу виробленої продукції. Як наслідок – безпосереднє відчуження громадян від володіння, керування засобами виробництва, зрівнялівка в оплаті праці та інших формах матеріального стимулювання і нарешті відсутність серйозних і масових стимулів до підвищення продуктивності праці [7, с.89].

Таким чином, взявши на озброєння тезу про випереджаючий розвиток політичної надбудови країни суспільства і необхідності створення нової економіки, марксистів-практиків відмовились від власного постулату – «вільна творча праця», перебудувавши економіку країни «під себе» [8, с.455].

В реальному симбіозі політичних і економічних структур вдалось досягнути відповідності між економікою і політикою, така ситуація зробила уряд залишком ситуації. Обмежені можливості суто державної економіки, що не спиралась на матеріальне стимулювання праці і не давала простір творчій ініціативі, не реалізовувала потенціал підприємницький, сформували неринкову в подальшому розвитку партійно-державної політичної системи, в першу чергу в контексті міжнародної конкурентоспроможності. Вторгнення політичної волі і адміністративних заходів в сферу дії економічних законів сформувало перешкоду економічному зростанню [9, с.319].

Що стосується так званої західної моделі економіки, якщо розглянути її в цілому, без врахування національних і регіональних особливостей, то її в першу чергу характеризує не прив'язка до однієї, наприклад приватної форми власності, а економічний лібералізм як прийняття права на існування її різновидів, а також будь-яких видів економічної діяльності, що не підпадають під законодавчі заборони [10, с.115].

Тут взаємодія економіки і політики відбувається на рівні відповідного урядового курсу, що має зобов'язання враховувати як інтереси національної економіки з точки зору її розвитку, так й інтереси суспільства в цілому. При цьому, в сучасному глобальному світі ні монархія, ні республіка, ні авторитарний (або диктаторський) режим, ні демократія, як правило, суттєво не порушують базових принципів ринку та існуючих соціально-економічних інститутів. В моделі західній (або східній) до влади зазвичай приходять ті, що здатні достатньо ефективно використовувати національний економічний потенціал [11, с.15].

Таким чином, суть економічних відмінностей, що лежать в основі всіх ідеологій, і довгий час поділяли світ на дві політичні системи, засновувались не стільки на виборі форми власності, скільки на визнанні чи невизнанні відносної незалежності економіки від політики, в діапазоні самостійності виробників та дописці на розвитку ринкових категорій.

Однак роль політичного керівництва різко зростає в межах соціально-економічних катаклізмів, до яких ми відносимо війни, революції, стихійні лиха, економічну кризу, коли крім вже напрацьованих інституцій державі необхідна політична сила, здатна посилити ті чи інші необхідні тенденції. Згадаємо «новий курс» Рузвельта в США 30-х років, економічну політику Піночета в Чилі в 70-і роки минулого століття, що визнати за політичними інститутами можливість в певних стратегіях, які здатні суттєво впливати на хід подій, прискорити, сповільнити чи змінити розвиток економічних тенденцій [12, с.615].

Сказане є актуальним і для періоду реформ перехідного часу економіки України, починаючи з моменту набуття нею незалежності і на сьогоднішній день. І стосується це, перш за все, крайнього ступеня лібералізації економіки, що є критично не сумісним з попереднім періодом розвитку української економіки. Країна, звільнившись від пут не-ефективного шляху розвитку, замість того, щоб вигідно використати ті можливості, що відкрились перед нею, пішла в іншу крайність. За словами відомого російського економіста Р.І.Хасбулатова: «Замість ретельно продуманих, поетапних, крок за кроком, реформ команда реформістів жваво і бездумно рвонула в ринок» [13, с.37].

При цьому, вибір курсу, як вважає доктор економічних наук, В.Т.Рязанов, вихід не стільки з економічної необхідності, скільки «з політичних та ідеологічних установок нових правлячих сил», що вибрали для країни саме цей засіб економічної перебудови [14, с.17].

Підходячи до розгляду умов формування індустріального середовища в суспільстві, що закладає основи ринкової економіки і відповідної системи управління, неможливо обійтись без характеристики українського політичного режиму і внутрішньої політики, що проводиться ним, що в повній мірі визначає направленість суспільного розвитку.

Прихід реформаторів до влади, починаючи з 1991р., як і всі подальші події, пояснювалось необхідністю оперативної перебудови економіки, від чого залежало благополуччя населення. Однак, з самого початку, українська економіка стала заручницею політичних процесів. Політичні зміни були настільки стрімкими, що про економіку згадувалось кожний раз із запізненням. Економічні концепції і моделі для нового політичного керівництва були сферою малознайомою і малоцінною. Але приватизація, лібералізація та інші реформи, які проводяться урядом, чітко ввели Україну в капіталізм, що йшло, переважно, самоплинним шляхом, адже основна увага уряду була направлена на власне політичну діяльність – реорганізацію державних структур, встановлення ієрархії їх відносин, прерогатив і власних повноважень державних діячів та чиновників. В ході політичних баталій була забута основна ціль, в тому числі і політики, заявлена з оголошенням незалежності України – розвиток демократичних взаємовідносин між владою і суспільством. Незвична і неприродна для нашого суспільства форма – західна демократія, була суттєво деформована в українському виконанні до завуальованої узурпації влади, коли важливі для нації рішення приймаються одноосібно, або вузьким колом осіб, що знаходяться у владі або «близько до неї». За думкою політологів, в тому числі світових авторитетів, така система має елементи тоталітаризму, або, навіть, тоталітаризм є найбільш прийнятним для країн з перехідною економікою, але і тут в Україні є серйозна проблема. Вона має назву «селекція кадрів». Оскільки влада в Україні з самого початку прийняла вигляд мафіозно-клановий, тут, в якості призначення на посаду або просування, керуються не професійними якостями людини, а принципом належності її до відповідної групи, так званого «кумівства». В Росії кадрова селекція є на порядок кращою. Найкраща справа з цим – в Китаї, де свої успіхи пояснюють в першу чергу селекцією кадрів, чиновників, що є однією з основ державної політики [15, с.208].

Порівняно недавно почали теоретично осмислювати той факт, що в світовій історії зустрічається багато прикладів співіснування жорстких політичних режимів і ринку. Більш того, багато успішних ринкових реформ здійснено саме авторитарними режимами і характерний сучасний приклад тому – Китай. Саме на китайський, а також на відповідний досвід деяких країн Азії, вказує нобелівський лауреат з економіки, представник неоінституціоналізму Лоуренс Клейн, що приходиться до висновку про теоретичну і практичну недовільність тверджень про те, що економічні (перехід до ринку) і політичні (розвиток демократії) є тісно пов'язаними між собою і повинні проводитись одночасно [16, с.38].

Зі сказаного зовсім не слідує, що деспотичний режим – це найкраща система для ринкових реформ. Але це означає, що успішні реформи здатна проводити тільки сильна держава, яка може реалізовувати відповідні закони і розпорядження. Сучасний світ демонструє успіхи як сильної демократії, так і авторитарних режимів у випадку зорієнтованості на національні інтереси. При цьому слабка державна влада не здатна створити ефективний ринок незалежно від того, до якого типу влади вона відноситься. Тому авторитаризм сам по собі не є завадою ні для економічних реформ, ні для інституціонального становлення суспільства – аби реалізував державну консолідацію, забезпечував зростання і соціальну стабільність [17, с.328].

Стосовно ж державної стратегії українського керівництва в економічній і соціальній сферах, то вона засновувалась, за думкою багатьох спеціалістів, на міфах про непотрібність системи державного регулювання економіки і про невидиму руку ринку, що здатна вирішити всі проблеми, причому і виконавча, і законодавча влада в цих питаннях виявилися єдиними.

В даному контексті «знать і дворянство» – це колишній партійно-господарський актив, тісно пов'язаний з державним чиновництвом системою ротації кадрів. Зміна країною курсу спочатку проходила під лозунгом децентралізації управління економікою і надання підприємствам більшої самостійності, її інфраструктура поступово виводилась з під контролю держави – Міністерства ставали концернами, держпостачальники – біржами, а спецбанки трансформувались в комерційні. Відповідно, головні господарчі керівники і державні чиновники ставали президентами і управляючими, зосередивши в своїх руках важелі управління цілими галузями економіки, в першу чергу – видобувними [18, с.185].

Процес демонтажу державної економічної системи і поділ державної власності супроводжувався розподілом колись єдиного ордену партійно-господарчих чиновників і господарчих керівників на клани – галузеві і територіальні. Відсутня державна влада була замінена регіональними лідерами, що приймали участь в діяльності «кланів». Специфічність української дійсності – зрощування різних видів бізнесу з державними і політичними структурами є надзвичайно високим, прийнявши лише інші норми, які відповідають обставинам.

З одного боку, політичний режим, що дозволив державі вийти з макроекономіки, змушений опиратись на людей, які займали ключові позиції в промисловій і фінансовій сферах, призначаючи їх на державні посади і доручаючи управління тією державною власністю, що залишилась. Якщо згадати, хто займав ці ключові позиції, стає зрозумілим визначення «номенклатурний капіталізм», що часто використовувалось публі-

цистами. Сучасні українські представники великого капіталу ні в якому разі не ухиляються від державної діяльності. Контроль державною власністю бюджету є додатковим шляхом до багатства. Як наслідок, з'являються «вповноважені банки», «спец експортери», державні субсидії і пільгове оподаткування для окремих підприємств і галузей, і т.д. [19, с.34]

З іншого боку, бізнес в Україні дуже боїться влади. І боїться обгрунтовано. За цим стоїть слабкість державного управління, що унеможлиблює захист від рейдерства, обумовлює нестабільну ситуацію і неспроможне забезпечити виконання законів. Звідси, ще одна обставина, що спонукає до проникнення бізнесу в політичне середовище і державні структури – лобізм і корупція різних видів.

«Зосередивши увагу на макроекономічній політиці на високому рівні, МВФ і уряд США абсолютно не розуміли специфіку реалій пострадянської економіки, що за думкою інституціоналіста У.Льюїса, директора Інституту Макінсі (США), заключається в «мікротручанні» держави в економіку «унікальним маніпулюванням» окремими підприємствами і компаніями. «Специфічні реалії» пострадянської економіки, скоріш за все, так і залишились незрозумілими, оскільки уряд в меншій мірі маніпулює компаніями, ніж їх представники маніпулюють державними органами і службами [20, с. 317].

Зрозуміти механізм реальної взаємодії економіки і політики в ході українських реформ допомагають деякі інституціональні концепції. Так, американський економіст М.Олсон, відомий як автор теорії груп і організації. Тоталітарний устрій Олсон пропонує розглядати як систему насильницької влади, «осілого бандита» з «всеохоплюючим інтересом. Цей інтерес полягає в максимальному збільшенні виробництва з метою одержання найбільш можливої данини в довгостроковій перспективі. Система функціонує до тих пір, поки члени великої «банди» – різні чиновники змагаються один з одним в справі розширення виробництва і збору данини [21, с.187].

Однак через якийсь час вони усвідомлюють, що подібне змагання – не в їх приватних інтересах. Вони встановлюють між собою «горизонтальні» групові зв'язки, щоб сумісно саботувати накази диктатора, дезінформувати його, приховуючи систему данини на свою користь. Країна покривається мережею корумпованих груп, неформальних лобістських організацій, що паралізують функціонування «великої» державної організації. Ріст виробництва і, відповідно, його ефективність падають і економіка починає розвалюватись.

Висновки

На відміну від так званої західної моделі в Україні нехтують інтересами національної економіки з погляду її розвитку й інтересами суспільства в цілому. У сучасному глобальному світі, як правило, не порушують базових принципів ринку та сучасних соціально-економічних інститутів. При цьому зрозуміти механізм реальної взаємодії економіки й політики в українських реформах допомагають деякі інституціональні концепції.

Список використаних джерел

1. Маркс К. Письма о «Капитале» / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Политиздат, 1986. – 403 с.
2. Андрійчук В.Г. Перспективи розвитку економіки України за наявних умов нестабільного посткризового відновлення світового гос-

подарства / В.Г.Андрійчук, Є.І.Іванов // Економіка і менеджмент культури. – 2013. – № 1. – С. 3–20.

3. Філіпенко А.С. Міжнародна економічна політика: структура і функції / А.С.Філіпенко // Економіка і управління. – 2011. – № 2. – С. 6–10.

4. Амоша О.І. Концептуальні орієнтири промислової політики України (на середньострокову перспективу) / О.І.Амоша, В.П.Вишневіський, Л.О.Збаразська // Економіка промисловості. – 2008. – № 4. – С. 3–21.

5. Пахомов Ю.М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю.М.Пахомов та ін.; відповід. ред. В. С. Савчук. – К.: Україна, 1997. – 237 с.

6. Маркс К. Економічні рукописи 1857–1859 років / К. Маркс, Ф. Енгельс. – Твори. Т.46. – Ч.1. – 2-ге вид. – К.: Політвидав України, 1980. – 280 с.

7. Василькова В. В. Порядок и хаос в развитии социальных систем / В.В. Василькова. – СПб.: Издательство Лань, 2009. – 480 с.

8. Маршалл А. Основы экономической науки / А. Маршалл; Пер. с англ.; Предисл. Дж. М. Кейнса. – М.: Эксмо, 2007 (Антология экономической мысли). – 521 с.

9. Норгаард О.Е. Економічні інституції та демократична реформа: порівняльний аналіз посткомуністичних країн / Оле Норгаард; Пер. с англ. М. Козуб, А. Галушка. – К.: Ніка-Центр, 2007. – 417 с.

10. Павлиш Е. В. Інноваційна складова регіональної конкурентоспроможності: монографія / Е. Д. Павлиш; ДВНЗ «Донецький національний технічний ун-т». – Донецьк: МПП «ВІК», 2008. – 185 с.

11. Абалкин Л. И. Размышления о долгосрочной стратегии, науке и демократии / Л. И. Абалкин // Вопросы экономики. – 2006. – № 12. – С. 4–20.

12. Шумпетер Й. Теория экономического развития: Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и

цикла конъюнктуры / Й. Шумпетер; Пер. с нем.; Общая ред. акад. А.Г.Милейковского. – М.: Прогресс, 1982. – 456 с.

13. Хасбулатов Р. И. Мировая экономика и международные экономические отношения: Учебник; В двух частях / Р. И. Хасбулатов: Часть 2. – 2006. – 381 с.

14. Рязанов В. Т. Мировой финансовый кризис и экономика России: точка разворота? / В. Т. Рязанов // Вестник Санкт-Петербургского университета. – Серия 5: Экономика. – СПб, 2009. – Вып 1. – С.3–21.

15. Китай в XXI веке. Глобализация интересов безопасности: монография / Амиров В. Б., Городилова Е. Л., Каменов П. Б., Кузнецов А. В. и др.; Под ред. Г. И. Чуфрин. – М.: Наука, 2007. – 326 с.

16. Klein L. Economic theory and econometrics / L. Klein; edited by Jaime Marquez Blackwell. – Oxford, 1985. – 121 p.

17. Бернетт Т. Кто на самом деле правит миром? Война между глобализацией и демократией / Т. Бернетт, А. Геймз. – М.: СПб. ДИ-ЛЯ, 2008. – 381 с.

18. Горбатенко В. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть: Монографія / В. Горбатенко. – К.: Видавничий центр «Академія», 1999. – 240 с.

19. Пахомов С. Ю. Неолібералізм і нові фактори міжнародної конкуренції / С. Ю. Пахомов // Стратегія розвитку України. 2008. – № 7. – С.29–35.

20. Hodgson, Geoffrey M. What is the essence of institutional economics? / Hodgson, Geoffrey M. // Journal of Economic Issues, Jun 2000. – Vol. 34. – № 2. – P. 317.

21. Олсон М. Возвышение и упадок народов. Экономический рост, стагфляция, социальный склероз / М. Олсон; Пер. с англ. В. Бусыгина. – Новосибирск: ЭКОР, 1998. – 432 с.

УДК 658.8:336.71

В.А. ЛОТОЦЬКИЙ,
аспірант, Національний авіаційний університет

Вибір форми та виду взаємодії авіакомпанії та банку на основі відповідності її завдань та можливостей

В статті запропоновано матричний підхід до вибору форми взаємодії авіакомпанії та банку, який базується на врахуванні ринкових та технологічних завдань їх розвитку, та удосконалено методичний підхід до визначення видів взаємодії, які відповідають можливостям виконання їх зобов'язань.

Ключові слова: форма взаємодії, вид взаємодії, банк, авіакомпанія.

В.А. ЛОТОЦЬКИЙ
аспірант, Национальный авиационный университет

Выбор формы и вида взаимодействия авиакомпании и банка на основе соответствия ее задач и возможностей

В статье предложен матричный подход к выбору формы взаимодействия авиакомпании и банка, основанный на учете рыночных и технологических задач их развития, и усовершенствован методический подход к определению видов взаимодействия, которые соответствуют возможностям выполнения их обязательств.

Ключевые слова: форма взаимодействия, вид взаимодействия, банк, авиакомпания

В. LOTOTSKY
National Aviation University postgraduate

Selection of forms and types of interaction between airlines and banks basing on the conformity of their tasks and opportunities

Matrix approach to the choice of forms of interaction between the airline company and the bank is developed in the article, which is based on consideration of market and technological problems of their development, and methodical approach to determination of the types of interactions, which correspond with the capabilities of accomplishment of their obligations, is improved.

Keywords: form of interaction, type of interaction, bank, airline